

Sorstalanság?!

Erőszakos bűncselekményeket elkövető fiatalkorúak – egy aktavizsgálat eredményei

Absztrakt

Jelen tanulmányunkban az erőszakos bűncselekményeket megvalósító fiatalkorú bűnelkövetőkről szóló aktaelemzésünk tanulságait kívánjuk közreadni. Kutatásunkat 2022-ben, az Országos Kriminológiai Intézetben folytattuk le. Összesen 248 bűnügyi akta nyomozási és ügyészégi iratait, valamint bírósági ítéleteit tekintettünk át, az ügyekben 321 fiatalkorú bűnelkövető és 247 sértett szerepelt. A kutatás megerősítette a korábban már ismert összefüggéseket: a családi háttér hiányát, illetve a nevelői közegek változékonyságát és a kudarcos iskolai karriert mint rizikótényezőket. Korábbi vizsgálatainkhoz képest azonban jóval gyakrabban voltak jelen az elkövetőknél a mentális és viselkedési zavarok, amelyek kezelése vagy elmaradt, vagy nem volt megfelelő. Új jelenségként detektáltuk a lányok brutálisabbá válását és a digitális eszközök használatát is az elkövetés során, valamint az állami gondozásban élő fiatalok meglepően magas arányát, és az ott uralkodó feszült viszonyokat.

Kulcsszavak: hátrányos helyzet, mentális problémák, állami gondozottak, szexuális bántalmazás, erőszakos lányok

Abstract

Fatelessness?! The results of a file examination among juveniles who commit violent crimes

In this study, we aim to publish the lessons we have learned from our file analysis of juvenile offenders who commit violent crimes. We conducted our research in 2022 at the National Institute of Criminology. We reviewed the investigation and prosecution documents and court judgments of a total of 248 criminal files; the cases involved 321 juvenile offenders and 247 victims. The research confirmed the previously known connections, namely the lack of stable family background and the variability of their educational environment and unsuccessful

* Dr. Bolyky Orsolya PhD, osztályvezető-helyettes, tudományos főmunkatárs, OKRI, ORCID: 0000-0002-2485-7020; dr. Sárik Eszter PhD, tudományos főmunkatárs, OKRI, ORCID: 0000-0003-0729-7719.

school career as risk factors. However, compared to our previous investigations, the perpetrators presented mental and behavioural disorders significantly more often, the treatment of which was either absent or inadequate. As a new phenomenon, we detected girls becoming more brutal and the use of digital devices during the commission of the crime, as well as the surprisingly high proportion of young people living in state care and the tense conditions prevailing there.

Keywords: *social disadvantage, mental issues, children living in foster homes, sexual abuse, violent girls*

A fiataikorúak bűnelkövetése a kriminológia tudományának születése óta foglalkoztatja a kutatókat, az elmúlt évtizedekben azonban ez az érdeklődés korántsem korlátozódik a tudomány művelőire. Elmondható, hogy az „utca ember” is tájékozottnak érzi magát, ha a fiatakori bűnelkövetésről van szó, hiszen – szinte – naponta hallani sajtóhíreket, amelyek tinédzserek által elkövetett brutális bűncselekményekről tudósítanak.

A kamaszkori bűnözés azonban nem – a sajtó által gyakran eltúlzott – erőszakossága miatt releváns. A fiatalok által tanúsított kriminális deviancia sokkal inkább társadalmi indikátorként tart számot a társadalomtudomány érdeklődésére. A tinédzserek viselkedése ugyanis egyrésztől kiválóan jelzi a felnövekvő generációkban jelentkező tipikus kríziseket; másrésztől azonban a fiatalok – kiváltképpen a bűnelkövető fiatalok – a társadalomban megtapasztalható problémákra általában véve is ráirányítják a figyelmet, minthogy a deviáns kamaszok életében a szociális és egyéni nehézségek rendre halmozottan jelentkeznek. A hagyományos értelemben vett anyagi és individuális nehézségek mellett azonban a fiatalabb korosztályok bűnelkövetésének mennyiségi, de elsődlegesen minőségi jellegzetességei az adott társadalomban uralkodó morális és emocionális válsághelyzeteket is egyértelműen, hovatovább felnagyítva tükrözik. Egy anómiás társadalom hátrányos helyzetű fiataljai ugyanis céltévesztettek, sok esetben céltalanok, hiszen a társadalmi közfelfogás sem határoz meg egyértelmű erkölcsi értékeket; az anyagi értékek pedig számukra elérhetetlenek, csakúgy, mint a legitim elérési útként „felrajzolt” karrierlehetőségek.

Jelen tanulmányunkban egy aktaelemzés tanulságait kívánjuk közreadni, amelyet 2022-ben, az Országos Kriminológiai Intézetben végeztünk el. A kutatás alapkérdése az volt, hogy változtak-e az elmúlt évtizedben – korábbi vizsgálatainkhoz képest – a 14 és 18 év közötti fiatalok bűnelkövetési jellegzetességei, illetőleg a háttérben meghúzódó okok, indokok. Más-e a fiatakorúak bűnelköve-

tésének szituatív és generális kontextusa? Valóban brutálisabbak lettek-e a felnövekvő generációk, vagy csak a média által kiragadott példák miatt alakul ki az az érzésünk, hogy naponta kerül sor súlyos bántalmazásra, akár fiatal lányok között is? Van-e változás a fiatalok negatív iskolai karrierjében? Vagy a már ismert kriminológiai tétel nyer igazolást, amely szerint az iskolai beilleszkedési és alkalmazkodási nehézségek, amelyeknek sokszor előzménye az óvodáskorban kezdődő hasonló probléma, a tanulmányi eredményekből adódó kudarcok, az iskolakerülés és végül az iskolarendszertől való kimaradás ezeknek a fiataloknak az általános edukációs útja?¹

Az aktakiválasztás szempontjai, az aktafeldolgozás módszere

A minta összeállításánál a fiatalokúak bűnözésének területi eloszlása és az egyes megyékben a lakosság életszínvonalára jellemző mutatók összefüggéseiből indultunk ki. A bűnügyi statisztikai adatok alapján megállapítható, hogy a szegényebb régiókban a fiatalokú bűnelkövetők aránya magasabb; az életszínvonalra történő következtetés alapját pedig az egy főre jutó GDP adta. Mindezekre tekintettel, Magyarország megyéit elsődlegesen az egy főre jutó GDP alapján, másodlagosan a 0–18 éves lakosság számhoz viszonyított fiatalokú elkövetők száma alapján *négy kategóriába* soroltuk (1. számú táblázat).

1. számú táblázat:

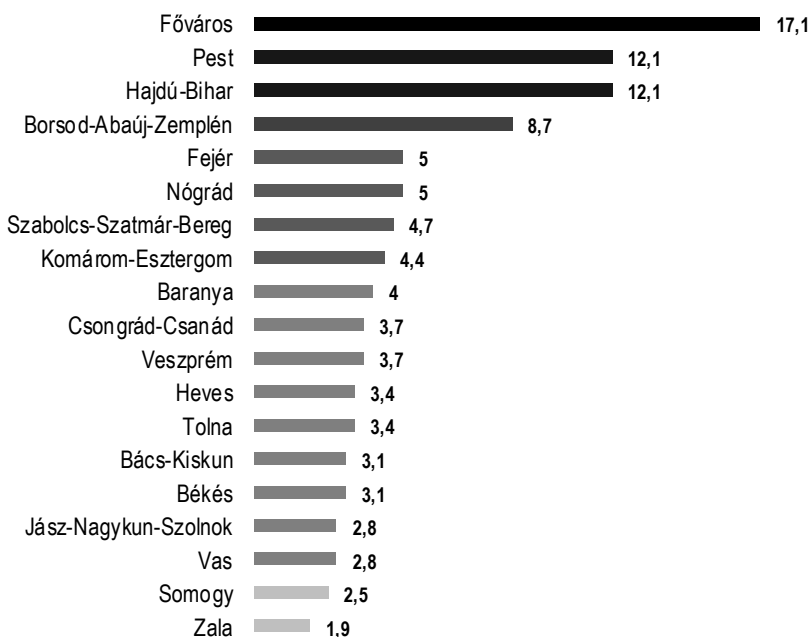
Magyarország megyéi az egy főre jutó GDP és a lakosság számhoz viszonyított fiatalokú bűnelkövetők aránya alapján

Kategória	Megyék
„Vegyes”	⇒ Főváros, Pest, Hajdú-Bihar
„Gazdag”	⇒ Fejér, Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Vas
„Közepes”	⇒ Bács-Kiskun, Csongrád-Csanád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Tolna, Veszprém, Zala
„Szegény”	⇒ Baranya, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg

¹ *Albert Cohen* elmélete a szubkultúrákban élő fiatalokú kitérés nehézségeiről egyértelműen kiemeli az iskola intézményét mint a bűnelkövetést elősegítő tényezőt. A más értékrendet és viselkedési kultúrát hozó gyerekek nem képesek beilleszkedni az iskola által megkövetelt, a középosztály értékrendjét képviselő szabályrendszerbe, folyamatos kudarcok és kiközösítések érik őket, amely rossz tanulmányi eredményhez, megbélyegzéshez és frusztrációhoz vezet (státuszfrusztráció), majd a fiatal iskola helyett a csavargást választja. Ennek során hasonló fiatalokkal találkozik, velük csoportosulva egyenes út vezet a devianciákhoz, így akár a bűnelkövetéshez is (COHEN, 1974).

A *vegyes* kategóriákba azok a megyék, illetve a főváros kerültek, amelyekben az egyes településeken élők között nagy különbségek vannak az egy főre jutó GDP tekintetében (lásd nagyváros és a körülötte lévő települések).

A kutatásban – a fenti szempontokat alapul véve – az alábbi arányban kapunk ügyeket az egyes megyei ügyészségektől (1. számú ábra).

1. számú ábra: A feldolgozott ügyek megoszlása megyénként (%)

Ezután az általános bűnügyi statisztika alapján a fiatalok bűnelkövetők által elkövetett, kriminológiai értelemben erőszakos bűncselekmények arányában határoztuk meg a vizsgálandó – a beérkezés alapján becsült 250-300 ügy – bűncselekmények szerinti megoszlását (2. számú táblázat). A bűncselekmények elosztása szándékolatlan nem lett teljesen egyenletes, mert egyes bűncselekményeket (emberölés, szexuális erőszak) kriminológiai relevanciájuk miatt kiemelten kezeltünk, így azok a mintában felülreprezentáltak.

Összesen 248 akta nyomozási és ügyészségi iratait, valamint az első- és másodfokú bírósági ítéleteit tekintettük át. Az ügyekben 321 fiatalok bűnelkövető és 247 sértett szerepelt. E számokból is látható, hogy ezt a korosztályt to-

vábba is jellemzi a társas elkövetés, bár kisebb arányban, mint a korábbi kutatásainkban (1,3 elkövető jut egy sértettre).²

2. számú táblázat:

A vizsgált bűncselekmények megoszlása az elkövetők arányában

Az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények		
	elkövetők száma	százaléka
Emberölés	14	4,4
Könnyű testi sértés	36	11,2
Súlyos testi sértés	31	9,7
Életveszélyt okozó testi sértés	2	0,6
Az emberi szabadság elleni bűncselekmények		
	elkövetők száma	százaléka
Személyi szabadság megsértése	6	1,9
A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények		
	elkövetők száma	százaléka
Szexuális erőszak	43	13,4
Gyermekpornográfia	27	8,4
Szemérségsértés	10	3,1
Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények		
	elkövetők száma	százaléka
Zaklatás	24	7,5
Becsületsértés	18	5,6
A hivatalos személy elleni bűncselekmények		
	elkövetők száma	százaléka
Közfeladatot ellátó személy elleni erőszak	27	8,4
A vagyon elleni erőszakos bűncselekmények		
	elkövetők száma	százaléka
Rablás	37	11,5
Kifosztás	19	5,9
Zsarolás	7	2,2
Egyéb, a mintába került bűncselekmények		
	elkövetők száma	százaléka
Kényszerítés; garázdaság	20	6,2
Összes elkövető	321	100,0

A válaszokat két kérdőív kitöltésével igyekeztünk feltérképezni. A demográfiai adatok rögzítése után az elkövetett bűncselekményt, annak büntetőjogi következményeit és a büntetőeljárás jellemzőit jelöltük.³ A hangsúlyt azonban az elkövetők családi hátterére, gyermekkori és a bűncselekmény idején fennálló szocializációjára és az iskolai előmenetelére helyeztük. Ezekon kívül kiemelten

² A fiatalokú és fiatal felnőtt emberölést elkövetőkről szóló vizsgálatunkban a társas bűnelkövetés az elkövetők 49,7 százalékánál fordult elő: 36,4 százalék társtettesként, 13,3 százalék bűnségként vett részt az elkövetésben (SÁRIK, 2015: 66–67).

³ A büntető anyagi és -eljárásjogi problémákat a kutatási jelentésben feldolgoztuk, e helyütt azonban a terjedelmi korlátokra tekintettel mellőztük a problémakör ismertetését.

foglalkoztunk a terheltek mentális állapotával és problémáival. Mindemellett rákérdeztünk a szabadidő-eltöltési szokásaikra, a párkapcsolataikra és a kortárs közösségben elfoglalt helyükre is.

A sértettek esetében kevesebb adat állt rendelkezésünkre az aktákban. Kérdőívünkben a sértettek demográfiai adatain túl szintén a szociális háttérüket, az elkövetővel való viszonyukat és áldozattá válásuk lehetséges okait rögzítettük.

Nem, életkor, családi háttér

Az elmúlt években a fiatalok között országos szinten rendre 18-19 százalékos női részvételt tapasztaltunk.

3. számú táblázat:

Fiatalkorú elkövetők nemek szerinti megoszlása az ENYÜBS⁴ adatai alapján

	Elkövetők száma	Fiú	Lány	Lányok aránya
2019 ⇒	7708	6257	1451	18,8
2020 ⇒	7880	6489	1398	17,6
2021 ⇒	7294	6115	1379	18,9

Mintánkban a 321 bűnelkövető 80,7 százaléka volt fiú és 19,3 százaléka lány, ami megfelel az elmúlt évtizedeket jellemző nemi arányoknak, mert a fiatalok lány bűnelkövetői aktivitása az kétezres évek elejéhez képest jelentősen megnőtt.

4. számú táblázat:

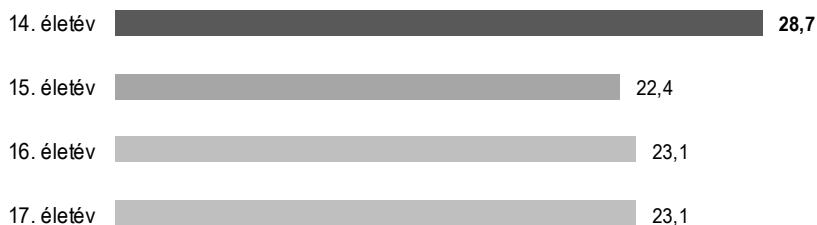
A bűncselekmények motívuma és az elkövetők neme közötti összefüggések (%)

MOTÍVUMOK	Fiúk (N = 268)	Lányok (N = 61)
Erőfitogtatás, kötekedés	24,6	49,2
Nyereségvágy	17,2	11,5
Szexuális kielégülés	16,8	3,3
Bosszú	10,4	14,8
A sértett megalázása	5,6	3,3
Féltékenység	2,6	1,6
Régóta húzódozó konfliktus	2,2	1,6
Félelem, védekezés	0,5	–
Egyéb	2,6	1,6
Nincs adat	17,5	13,1
Összesen	100,0	100,0

⁴ Egységes Nyomozó Hatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika.

A társadalomban lévő nemi szerepek megváltozásáról azonban sokkal többet mond, ha az elkövetett bűncselekmények motivációit tekintjük át. A 4. számú táblázat alapján kitűnik, hogy a kamaszok között legnagyobb arányban az erőfitogtatás/kötekedés, a nyereségvágy és a szexuális kielégülés kategóriái jelennek meg a bűnelkövetés indokaként. Míg azonban a fiúk által elkövetett cselekmények negyedében (24,6 százalék) volt motiváló tényező az erő demonstrálása, ez a lányok esetében az ügyeknek majdnem a felét (49,2 százalék) tette ki; ráadásul a női elkövetésnél 14,8 százalék volt azoknak az aránya, akik bűncselekményüket bosszúból követték el. Ez azt jelenti, hogy az elemzett bűnesetek kétharmadában a lányok bűncselekményeinek hátterében erődemonstráció vagy bosszú állt. Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkezni, hogy a lányok jellemzően még mindig kisebb súlyú deliktumokat követnek el: az ügyeknek több mint a felét ugyanis a könnyű testi sértés (19,4 százalék), a zaklatás (9,7 százalék), a gyermekpornográfia (11,3 százalék) és a becsületsértés (14,5 százalék) tényállásai tették ki.

A mintába került bűnelkövetők között elenyésző volt a 12-13 évesek aránya: a 321 terheltnek mindössze 1,2 százaléka tartozott ebbe a korcsoportba. A terheltek döntő többségénél az egyes életkorok szerinti megoszlás szinte teljesen kiegyenlítettnek bizonyult.

2. számú ábra: Az elkövetők életkori megoszlása (%)

Érdekes azonban, hogy az általánosan elfogadott kriminológiai axióma – aminek értelmében a fiatal korcsoportok közül a 16-17 évesek a leginkább aktívak – a vizsgált ügyek vonatkozásában megdőlt, minthogy a 14 évesek kerültek legnagyobb arányban a mintánkba (2. számú ábra).

Az elemzésben nagyító alá vettük a terheltek állampolgárságát és nemzeti-ségi hovatartozását is. A magyarországi fiatalkori bűnelkövetésben a külföldiek részvétele elhanyagolható (1 román elkövető volt). A nemzetiségi hovatartozás azonban már több kérdést vetett fel, a mintába kerültek összetétele pedig

színesebb képet mutatott. A vizsgálatban 53 százalék volt roma/cigány nemzetiségű és 44,9 százalék magyar; 1 fő „egyéb” besorolást kapott.⁵

A családi állapot az átlagpopuláció azonos korcsoportjaihoz hasonlóan alakult: az elkövetők 94,7 százaléka volt hajadon/nőtlen, vagyis nagyon alacsony volt a házások vagy tartósan együtt élők aránya.⁶ 12 személynek volt gyereke, és 5 főnél a partner terhességéről kaptunk adatot. Az elkövetők 22,7 százalékának még nem volt szexuális kapcsolata, viszont 40 százalékuk már túl volt első szexuális élményein (37,7 százaléknál nem kaptunk választ).

Család?! Nevelői közeg...

Alapigazsággként tartjuk számon, hogy a legkisebb gazdasági és társadalmi egység a család; a kriminológiai elemzések pedig újra és újra alátámasztják, hogy egyszerűs mind a legfontosabb is. Vitathatatlan, hogy az elmúlt évtizedekben a hagyományosnak tekintett, intakt,⁷ kétszülős családmoddell egyre nagyobb arányban váltották fel az egyszülős,⁸ illetve az úgynevezett mozaikcsaládok,⁹ ugyanakkor azzal nem – vagy kevésbé – számolunk, hogy társadalmunkban számos olyan ember él, aki számára nemhogy a nukleáris család, de a több-

⁵ A nemzetiségi hovatartozás megállapítása érzékeny kérdése a szociológiának, a problémakör szenzitív volta azonban még fokozottabban igaz, ha kriminológiai kérdéseket veszünk nagyító alá. Tekintettel arra, hogy a vizsgálatban nem volt mód a személyes lekérdezésre, az elemzésben a büntetőaktából nyerhető adatokra tudtunk hagyatkozni, így a terhelt személyes körülményeit, az ügyben fellelhető fényképeket, a tanúvallomásokat, a környezettanulmány megállapításait, illetőleg az esetleges nyelvhasználatot tekintettük támpontnak az elkövető és a sértett nemzetiségi besorolásakor.

⁶ Egyetlen személy mondta magát elválnak, ketten voltak házások és 12 terhelt (3,7 százalék) élt élettársi kapcsolatban.

⁷ „Az intakt család, ahol a családban élő gyermekek mindkét szülő vér szerinti gyermeke” (HARCSA – MONOSTORI, 2020: 4).

⁸ Magyarországon 2011-ben a családok 19,8 százaléka egyszülős család volt. A családstruktúra gyorsuló változását jól mutatja, hogy 1970-ben még csak a családok 9,1 százalékát alkotta egyszülős család, arányuk 1990-re 12,3 százalékra nőtt, húsz évvel később pedig már a családok közel ötödét tették ki. <https://demografia.hu/hu/letoltes/fogalomtar/pdf/csalad.pdf>.

⁹ A házaspáros típusú családdal megegyező összetételű a mozaikcsalád is, tehát két, párkapcsolatban élő felnőtt és legalább egy gyermek alkotja. A klasszikus családdal szemben azonban a mozaikcsaládok esetében az egyik szülő már fennálló szülő-gyermek kapcsolathoz csatlakozik, így egyrészt a családban az egyik felnőtt nincs vér szerinti kapcsolatban a gyermekkel/gyermekkel, másrészt két egyszülős család egyesülésével előfordulhat, hogy a családban élő gyermekek között sincs vérségi kapcsolat. A mozaikcsaládban a vér szerinti gyermekek mellett vagy helyett élhetnek örökbe fogadott vagy nevelt gyermekek is, ám ez esetben is igaz, hogy az egyik felnőtt utólag csatlakozott a családdhoz. <https://demografia.hu/hu/letoltes/fogalomtar/pdf/csalad.pdf>.

kevesebb biztonságot adó familiáris háttér fogalma is ismeretlen. A nehézségeket tetézi, hogy a szülői szerep még az úgynevezett középosztálybeli családoknál is sok tekintetben megváltozott. Egy 2022-ben készült felmérés¹⁰ értelmében – nemzetközi szinten – általánossá vált az úgynevezett intenzív gyerekevelés, amelynek a célja, hogy a középosztálybeli gyerek – szinte bármi áron – meg tudja tartani ezt a státuszát. Ez viszont hatalmas áldozatokat követel a családoktól, időben és anyagi értelemben egyaránt. A státuszfenntartás különórákat és órán kívüli – fizetett – tevékenységeket jelent, amelyek azonban a hátrányosabb helyzetű rétegek számára elérhetetlenek; az önfejlesztés, önképzés mint gyerekevelési cél pedig gyakorta értelmetlen is. A többszörös hátrányokat elszenvedő családok gyerekei tehát már az oktatási fázisban kimaradnak a társadalmi versenyből: nemcsak anyagi források híján, hanem – ahogyan azt alább látni fogjuk – a szülői szerepeket betöltő személyek hiányában is.

Felmérésünkben a fiatalkorú családi helyzetével kapcsolatban több kérdésre kerestünk választ. A család működőképességét a szociológiai értelemben vett úgynevezett „kemény adatokkal” (például szocioökonómiai háttér, lakóköörülmények, településtípus, a szülők munkaerőpiaci státusza és iskolai végzettsége), és a diszfunkcionális családban jellemző, potenciális krízispontok feltérképezésével mértük. Noha utóbbiak kriminológiai szempontból fontosabb rizikófaktornak tűnnek, az úgynevezett kemény adatok vizsgálata nem mellőzhető, mert a veszélyeztető tényezők általában egyszerre és egymást kölcsönösen erősítve jelennek meg a szóban forgó családoknál. Ahogyan azt a már idézett Harcsa–Monostori-szerzőpáros is megfogalmazza 2020-as monográfiájában: „[A] mozaik- és az egyszülős családokban élő szülők iskolai végzettség szerinti struktúrája kedvezőtlenebb, és magasabb a munkaerőpiaci szempontból hátrányos helyzetűek aránya is, ez pedig alapvetően meghatározza a társadalmi helyzetüket.”¹¹

A krízispontok körében a családok szétszakadásának okait, a veszélyeztettség különböző formáit vettük szemügyre: külön kérdések foglalkoztak a családban előforduló esetleges mentális problémákkal, az elszenvedett abúzus-

¹⁰ https://nepszava.hu/3184035_oriasi-erzelmi-es-anyagi-terhet-ro-a-csaladokra-az-intenziv-gyerekevelés-de-ha-nem-tesznek-meg-mindent-a-gyerekek-jovojeert-senki-mas-nem-fog.

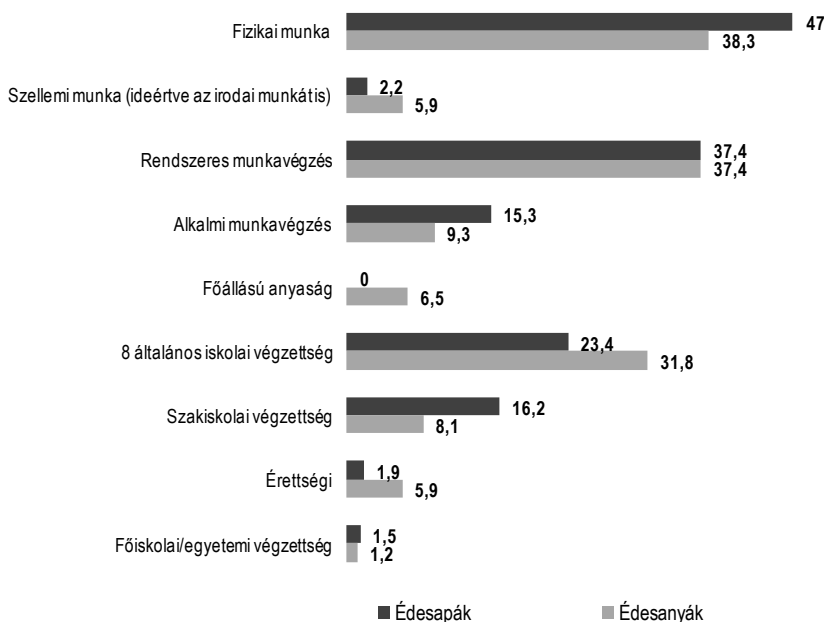
¹¹ A tanulmány bevezetője külön hangsúlyozza ezt a társadalmi hierarchiabeli elkülönülést: „A mozaikcsaládok demográfiai és szociológiai jellemzői mellett ebben a tanulmányban megvizsgáljuk azt is, hogy az intakt, a mozaik- és az egyszülős családok a társadalmi egyenlőtlenségek és különbségek egy-egy dimenziójában elfoglalt helyét mennyiben határozza meg a családforma, és milyen szerepe van annak a szelekciós hatásnak, hogy a vizsgált családokban élők erőforrásai, szociológiai jellemzői eleve eltérnek egymástól, azaz, hogy a válások – de feltehetően az özvegyülés is – a társadalmi hierarchia alsóbb szegmenseiben nagyobb valószínűséggel fordulnak elő” (HARCSA – MONOSTORI, 2020: 4).

sal, illetőleg a potenciális bűnelkövetői háttérrel. Rizikófaktorok tekintetében a lakóhely változékonyságát, valamint a gyerek „elvágyódását” a családból; szökések vagy a családból való kilépés formájában. A családra vonatkozó kérdések mindegyikénél figyelembe vettük azt a – sajnálatos módon igen gyakran előforduló – lehetőséget, hogy a terhelt életében nemcsak vér szerinti szülők, hanem intézményes vagy rokonságba tartozó nevelőszülők is megjelenhetnek, és akár ők maguk is jelenthetnek veszélyforrást.¹²

Felmérésünkben a terhelt lakókörnyezetét is több szempontból elemeztük. A mintába került fiatalok legnagyobb része a bűncselekmény elkövetésének idején kisvárosban (35,5 százalék) vagy falun/községben élt (35,2); a nagyvárosiak aránya együttesen 23,1 százalékot tett ki. A településtípusnak volt betudható, hogy a terheltek jelentős része (47 százalék) családi házában lakott; azonban a lakóépületek csaknem 30 százaléka nem volt teljes mértékben közművesítve, továbbá a bűnelkövetőknek csak kevesebb mint a fele (48,9 százalék) élt saját tulajdonú ingatlanban. A szegénységet jelzi, hogy a terheltek negyede öt vagy még több emberrel volt kénytelen osztozni a lakótéren; ahogyan az is, hogy a mintába került személyek ötöde (20,9 százalék) szegénynegyedben élt.

A vizsgált adatok alapján elmondható, hogy fiatalkorú bűnelkövetők szocioökonómiai státusza rendkívül alacsony: a településtípus, a lakhatási viszonyok, a szülők munkavégzése és képzettsége szempontjából is. A rendezett anyagiak és a rendszeres munkavégzés inkább kivételnek tekinthető, mint szabálynak (3. számú ábra). Az alacsony státusz azonban nem önmagában jelentett veszélyeztető tényezőt, hanem elsődlegesen azért, hogy a terheltek az „otthon” folyamatos változékonyságával is szembe kellett néznie. Ennek jó indikátora volt az elkövető lakcímváltozásának ellenőrzése: ugyanis az ügyek negyedében találkoztunk a tartózkodási hely megváltozásával az eljárás időtartama alatt, ami – maximum 2 év leforgása alatt – akár három vagy négy költözést is takart.

¹² A nevelőszülőkkel kapcsolatban is rákérdeztünk a foglalkoztatottságra és iskolázottságra, de az adatokat ebben a tanulmányban nem dolgoztuk fel részletesen, részben a nagyfokú adathiány miatt, részben pedig azért, mert azok nem mutattak nagy eltérést a vér szerinti szülők szocioökonómiai adataitól. A deviancia, mentális problémák és a gyermek abuzálása tekintetében azonban fontosnak találtuk a nevelőszülőre vonatkozó válaszok elemzését is.

3. számú ábra: A szülők szocioökonómiai státusza és iskolai végzettsége az elkövetők arányában (%)

A korábbi felméréseink egyik legfontosabb megállapítása az volt, hogy a fiatalok terheltek életének egyetlen „stabil” pontja van: az állandó változás. Ha a gyermek- és fiatalok bűnelkövetők országos adataira vetünk egy pillantást, ez az állítás csak korlátok közt nyer igazolást, hiszen az elmúlt években rendre 79 százalék körül mozgott azon terheltek aránya, akik a bűncselekmény elkövetésének idején úgynevezett magánháztartásban éltek. Az azonban az ENYÜBS adataiból is kitűnik, hogy a 18 évesnél fiatalabbak körében nagyon nagy (14-15 százalék) volt azoknak az aránya, akik gyermekotthonokban, lakásotthonokban éltek (5. számú táblázat).

Az aktaelemzés által azonban – az országos statisztika adatainál – szomorúbb kép tárult elénk a gyermek háttéré kapcsán. A család, a családi háttér fogalma szinte értelmezhetetlen ebben a közegben, hiszen a kiskorú körül a szereplők folyamatosan cserélődnek.¹³ A kétszülős, állandó családmódel szinte kivételnek tekinthető: jelen mintánkban a terheltek negyedére volt jellemző.

¹³ A változékonyság minősége mérésének nehézségeire utal a Harcsa István – Monostori Judit szerzőpáros: „Elemzéseiből kimaradnak azok a csoportok, akik olyan családban élnek, ahol egyik

5. számú táblázat:
Elkövetők életvitelszerű lakó- vagy tartózkodási helye

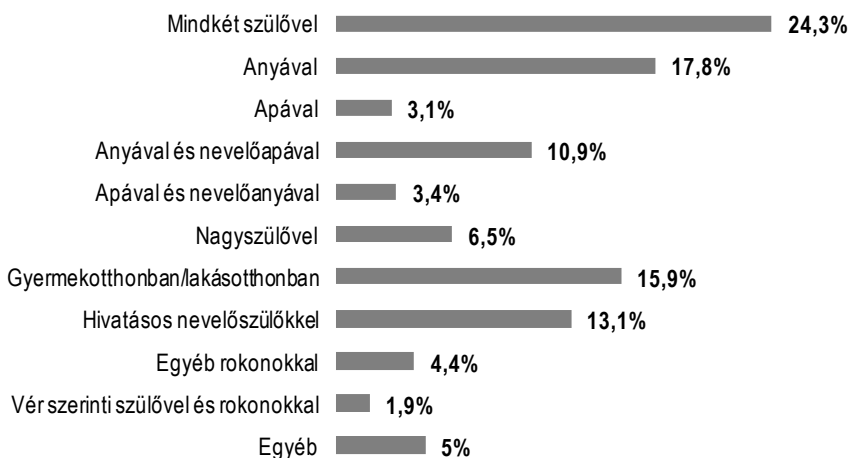
	2019			2020			2021		
	Össz.	ebből		Össz.	ebből		Össz.	ebből	
	Gyk.*	Fk.**		Gyk.	Fk.		Gyk.	Fk.	
Összesen	7755	47	7708	7916	36	7880	7583	44	7494
Magánháztartás	6156	37	6119	6518	24	6494	5966	34	5932
Gyermekvédelmi intézmény	1079	7	1072	1104	11	1093	1189	4	1185
Egyéb gyermekjóléti ellátó hely	196	1	195	114	–	114	142	5	137
Diákotthon, kollégium	39	–	39	34	–	34	22	–	22
Munkásszálló	–	–	–	1	–	1	3	–	3
Szociális ellátás	12	–	12	17	–	17	9	–	9
Gyógyellátás (pl. pszichiátria)	16	–	16	12	–	12	8	–	8
Javítóintézet	216	1	215	88	1	87	126	1	125
Büntetés-végrehajtási intézmény	12	1	11	10	–	10	5	–	5
Hajléktalan	15	–	15	7	–	7	5	–	5
Csellengő	14	–	14	11	–	11	63	–	63

* Gyk. – gyermekkorú

** Fk. – fiatalkorú

A bűncselekmény időpontjában jellemző együttélési formák azonban csak pillanatképet mutattak, a valós viszonyokhoz akkor kerültünk közelebb, amikor azt igyekeztünk feltérképezni, hogy az elkövető a születésétől a jelenleg vizsgált bűncselekményéig milyen családtípusokban élt. Ennél a kérdésnél a 321 terhelte vetítve 799 választ találtunk, ami a nevelői közegek teljes változékonyságról tanúskodott. Leggyakrabban – de ez is mindössze 268 esetet tett ki – a gyermek az életét a vér szerinti szüleivel kezdte, azonban az elemzés arra nem derített fényt, hogy a család „intakt” állapota mennyi ideig tartott: ellenben a bűnelkövetők 14 százalékáról derült ki, hogy már az életkezdeése sem kétszülős családban történt. Leggyakrabban (45,8 százalék) az édesanyával való – hosszabb-rövidebb – együttélés fordult elő az ügyekben, kevésbé volt jellemző, hogy a gyerek kizárólag az apjával lakott (11,8). A terheltek majdnem ötödét (18,7 százalék) egy ideig az édesanya és partnere (nevelőapa) nevelte, 6,9 százaléknál a nagyszülő, 7,2 százaléknál pedig „az egyéb rokon” kategória is megjelent a válaszok között.

szülő sem a gyermekek vér szerinti szülője (pl. örökbefogadás által gyermeket családdá válók) és azok is, ahol a gyermekeket rokon és nem biológiai szülő neveli (pl. gyermeket szülő nélkül nevelő nagyszülők), mivel az általunk használt népszámlálási adatgyűjtésekből ezek a kategóriák nem állíthatók elő” (HARCSA – MONOSTORI, 2020: 4). Vagyis, míg a mozaikcsaládok a népszámlálási adatokból nyomon követhetők, az egyéb nevelői közegek – bonyolultságuk és változatosságuk okán – nem mérhetőek.

4. számú ábra: Kivel élt a fiatalkorú a bűncselekmény elkövetésének idején (a terheltek arányában)

Nevelőszülő, gyermek- és lakásotthon az élettörténetek 47 százalékában szerepelt. Elmondható tehát, hogy még ha a terhelt a bűncselekmény elkövetésének időpontjában épp valamelyik vér szerinti hozzátartozójával lakott is egy háztartásban, a terhelteknek majdnem a fele (!) bizonyos ideig kikerült a családból, és róla valamilyen formában az állam (vagy az önkormányzat) gondoskodott.¹⁴

A családok szétszakadásának oka legtöbbször a szülők válásában/külön költözésében volt keresendő (39,9 százalék); a válásokon túl 8,4 százalékban az apa, 5,9 százalékban az anya hagyta el a családot. Emellett a terheltek 10 százalékának hunyt el az édesapja, és 11 személynél derült ki az anya halála is. Ez azt jelentette, hogy a mintába került minden nyolcadik gyereknek kellett elszenvednie valamelyik vér szerinti szülője halálát.

A változatos nevelői közeg, illetőleg a gyakori lakcímváltozás természetszerűvé teszi a fiatalkorú elvágyódását, minthogy a tér, amelyben a gyerek él, sem anyagilag, sem érzelmileg, sem szellemileg nem képvisel valódi hátteret, nem jelent megtartó erőt. A deviáns kamaszok 6,5 százaléka költözött el a szülők tudtával, negyedük (24,9 százalék) pedig elszökött otthonról vagy a gyermek-, lakásotthonból – utóbbi esetben általában a szülőnél, rokonnál húzták meg magukat. Két olyan esettel is találkoztunk, ahol a szülő vetett véget az együttélésnek, és zavarta el a fiataalt a szülői/nagyszülői házból.

¹⁴ A terheltek 70 százalékának volt három vagy annál több testvére, egyúttal jól mutatja a mozaikcsaládok „sűrűségét”, hogy gyakori volt a fél- vagy mostohatestvér is (31,1 százalék).

A vizsgálatban a család strukturális problémái mellett a diszfunkcionalitás minőségi tényezőire is kíváncsiak voltunk, így nagyító alá vettük – az aktakutatás korlátait figyelembe véve – a gyerek érzelmi kötődéseit, a családban előforduló mentális problémákat, valamint a családban potenciálisan előforduló bűnelkövetést is.

A kapcsolatok minőségi értékelésénél elmondható, hogy a terhelt és az anya között 23, a terhelt és az apa között 32,2 százalékban nem beszélhetünk érdemi szülő-gyerek viszonyról (egyáltalán nincs vagy jóformán nincs kapcsolat). Utóbbi adat azért is különösen hangsúlyozandó, mert minden eddigi, a témában készült vizsgálatunk szinte százalékra ugyanerről: az apák harmadának teljes hiányáról (!) tanúskodott. A helyzetet az sem teszi „szívderítőbbé”, hogy ezen kívül még minden tizedik gyerek teljes mértékben konfliktusos kapcsolatban volt az édesanyjával, ugyanez minden 12. terheltre igaz az apák tekintetében. (A különbségre magyarázatot ad a nem létező kapcsolatok nagy aránya.)

A terhelteknek kevesebb mint a fele (43,3 százalék) élhetett úgy, hogy a rokonságában nem volt addikt vagy mentális problémával érintett személy. A legnagyobb arányban – a magyarországi addikciós problémák adataival összhangban – az édesapa alkoholizmusa jelentkezett, ez minden negyedik fiatal életében (24 százalék) jelentett gondot. Bár az anyáknál még mindig a depresszió a vezető probléma (10,9 százalék), szomorú népszerűségnek örvend az alkoholizmus (7,5 százalék), illetve a gyógyszerfüggőség is (6,2). Úgy tűnik tehát, hogy míg a férfiak általában az alkoholt választják mint „feszültségoldást és problémamegoldást”, addig a nőknél „változatosabb formákat” ölt a tehetetlenség.¹⁵ Feltűnő distinkció tehető az öngyilkosságok tekintetében: míg az anyáknál 8 fő kísérelt meg öngyilkosságot, abból egyetlen sem volt „sikeresnek” tekinthető, addig az apák körében nem jelent meg öngyilkossági kísérlet, mindössze egyetlen befejezett cselekmény. Az elkövetők 37,1 százalékánál akár korábban, akár a fiatalok bűnelkövetésének idején jelent meg a kriminalitás a családban,¹⁶ konkrét börtönmúlt 18 apa, 6 anya vonatkozásában volt tetten érhető.

¹⁵ A drogfüggőség egyik szülőnél sem jelentkezett nagy arányban; az anya és az apa vonatkozásában is 1,9 százalékot ért el. A testvéreknél 1,2 százalék volt mindössze a drogfüggők aránya, amely adat azonban irreálisan alacsonynak tűnik, és valószínűsíthetően inkább az adathiánya számlájára írható.

¹⁶ Ez 82 esetben (25,5 százalék) az apát, 39-szer (12,1 százalék) az édesanyát, 21 alkalommal (6,6 százalék) a testvért, és 10-szer (3,1 százalék) a nagynénit, nagybácsit jelentette. Ha ezekről a bűncselekményekről konkrét információ állt rendelkezésre, jellemzően vagyon elleni vagy erőszakos cselekményekről értesültünk, de négy esetben emberölési cselekmény is került a mintába.

A legsúlyosabb ártalom, amely egy gyerek életében bekövetkezhet, vitathatatlanul az, ha a családjában valaki bántalmazást szenved el; ami a kriminológiai vizsgálatok értelmében is markáns kriminogén rizikófaktor (RYAN et al., 2008). Ebben a tárgykörben az országos adatok is meglehetősen borús képet mutatnak: „2020-ban 17 930 olyan kiskorú gyerek szerepelt a gyermekvédelmi nyilvántartásban, aki elsődlegesen családon belüli erőszak, családi konfliktus miatt volt veszélyeztetett. 3499 gyermek esetében fizikai bántalmazást, 3078 gyermeknél lelki bántalmazást, 778 gyermek kapcsán pedig családon belüli szexuális bántalmazást tüntettek fel a veszélyeztetettség fő okaként. A szexuális bántalmazás miatt veszélyeztetett gyerekek száma az elmúlt három évben folyamatosan nőtt. 12 376 gyermeket fizikai és 6220 gyermeket lelki elhanyagolás miatt ítélt veszélyeztetettnek a gyermekvédelem rendszere”¹⁷ (GYURKÓ, 2022: 24).

A bántalmazást kutatásunkban is három kategóriában vizsgáltuk: lelki, fizikai és szexuális abúzusként. A lelki abúzusról való döntés kutatói hatáskörbe tartozott, amelynél a családban uralkodó hangulatot, a gyermek elhagyását, a folyamatos konfliktusokat, illetve például a szülő addikcióját vettük figyelembe. Megítélésünk szerint a fiatalok elkövetők 42,4 százaléka vált érzelmi bántalmazás/elhanyagolás áldozatává. A testi és szexuális abúzus nem igényelt mérlegelést a vizsgálat során, hiszen ezeknek a cselekményeknek konkrét „nyoma” volt a büntetőügyekben. A terheltek 21,2 százalékát rendszeresen, fizikailag bántalmazták és 2,8 százaléka szexuális visszaélést szenvedett el. A fizikai bántalmazás főként az apához (14 százalék), kisebb arányban az anyához (3,7 százalék) és 3,4 százalékban mindkettőjükhez kapcsolódott; a szexuális abúzust 3-szor követte el az apa, 1-szer a testvér és egy esetben pedig más hozzátartozó.¹⁸ Arra azonban fel kell hívni a figyelmet, hogy a felszínre került bántalmazásoknál vélhetően jóval több eset történt a valóságban, ezek csak a jéghegy csúcsát jelentik.

Az abúzus kapcsán két hipotézist állítottunk fel: egyrészt feltételeztük, hogy a visszaélést befolyásolja a bántalmazást elszenvedő neme; másrészt, hogy a megélt fizikai vagy szexuális abúzus hatására a fiatalok súlyosabb bűncselekményt fog elkövetni.

A terheltek körében a lányok voltak mind a testi bántalmazás, mind a szexuális molesztálás tekintetében veszélyeztetettebbek, testi bántalmazásnál a fiúk 27,1 százaléka, a lányok 37,1 százaléka; szexuális bántalmazásnál a fiúk 8,9

¹⁷ A KSH 1696 OSAP számú adatgyűjtése (A család- és gyermekjóléti szolgáltatások adatai). Idézi GYURKÓ, 2022: 24.

¹⁸ Négy esetben nem derült ki a bántalmazó személye.

százaléka, a lányok 14,5 százaléka esett áldozatul. A másik feltevésünket két bűncselekmény támasztotta alá a fizikai abúzus vonatkozásában: az emberölés és a szexuális erőszak büntette. A 14 emberölést megvalósító terheltből négyet az apa, egyet a nevelőapa, egyet az édesanya és egyet mindkét szülő rendszeresen bántott; a 28 szexuális erőszakban érintettnél tíz főt az „édesapa”, két fiataalt a nevelőapa, kettőt a nevelőanya, egyet az „édesanya”, egy főt pedig mindketten abuzáltak. Releváns megállapítása a vizsgálatnak, hogy a fizikai bántalmazást elszenvedők csoportjának „*acting out*”-ja gyakran ölt testet a másik fél szexuális bántalmazásában.¹⁹

Az áldozattá válás azonban gyakorta halmozódik, így a később elkövetővé vált fiatalok sok esetben nemcsak a családjuktól, hanem kortárscsoporttól vagy más felnőtt személytől is elszenvedtek bántalmazást, különösen akkor, ha életük egy szakaszában zárt intézményben éltek. A gyermekotthonban élők közül 38-at abuzált felnőtt személy lelkileg vagy fizikailag;²⁰ kortársak részéről ezt a terheltek 30 százaléka volt kénytelen megtapasztalni, jellemzően kisebb korban.

Iskola? Képzés? Avagy annak a hiánya?

A bevezetőben is említettük, hogy azok a fiatalok, akik az oktatási rendszerből kimaradnak, behozhatatlan hátrányt szenvednek el. Korábbi vizsgálatainkban már feltártuk az iskolából való kiesés folyamatát: a magatartás- és tanulászavaros fiatal először jellemzően SNI²¹-s besorolást kap, speciális osztályba kerül, majd kezelhetetlensége miatt magántanulóvá válik, ezek után (jellemzően)

¹⁹ Alább a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak és az elszenvedett abúzus kapcsolatáról még lesz szó.

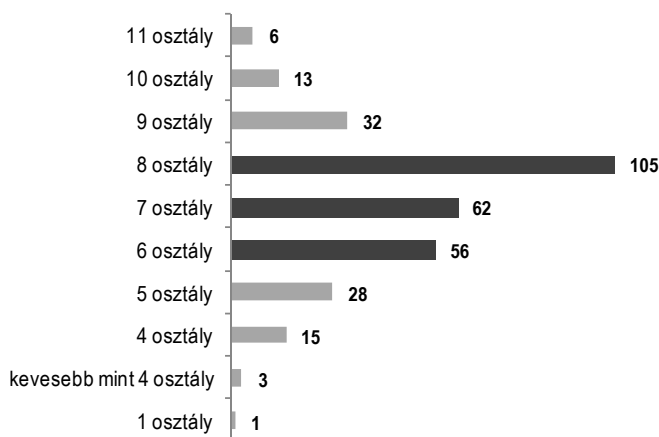
²⁰ Ez az adat vélhetően csak a jéghegy csúcsa, hiszen „[A]z Országos Gyermekvédelmi Szakszolgálat (OGYSZ) Meghallgató és Terápiás Szolgáltatfejlesztési Osztálya kutatást készített 2021-ben, amelyben a gyermekvédelmi gyámok gyermekbántalmazással összefüggő tudását, attitűdjeit és az ellátásban megtapasztalt nehézségeit vizsgálta. Ennek eredményei szerint a szakellátásban élő gyerekeknek több mint az ötödét érte élete során valamilyen bántalmazás. A bántalmazás észlelése vagy annak gyanúja esetén a gyermekvédelmi gyámok sok esetben tehetetlenek, eszköztelenek érzik magukat. Problémát jelent az áldozathibáztatás, a közöny és a bagatellizálás a gondozási hely és a közoktatási intézmények részéről” (GYURKÓ, 2022: 24).

²¹ SNI jelentése: a különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló egy alkategóriája, a sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló. Az a különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló, aki a szakértői bizottság szakértői véleménye alapján mozgásszervi, érzékszervi (látási, hallási), értelmi vagy beszéd fogyatékos, több fogyatékoság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos, autizmus spektrumzavarral vagy egyéb pszichés fejlődési zavarral (súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartásszabályozási zavarral) küzd. A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény 4. § 25. pont.

végleg kiesik az oktatás rendszeréből. Ennek a negatív iskolai karriernek szükségzerű és állandó kísérője a fiatal gyakori hiányzása, amelynek háttérében részben az elszenvedett kudarcok, részben a kamaszkorban egyre vonzóbbá váló deviáns baráti társaság áll.

A mintába került fiatalok jellemzően 14-17 évesek voltak. A bűncselekmény elkövetésének idején a terheltek 42,7 százaléka volt tanulói státuszban az általános iskolában, ami azt jelenti, hogy legtöbbször bizonyosan évet vesztett (5. számú ábra). 19,9 százalék szakiskolába, 10,9 százalék szakgimnáziumba, 4-en pedig gimnáziumba jártak. Minden tizedik elkövető már a munkaerőpiacon keresett megélhetési lehetőséget. Említésre méltó azonban, hogy a tettesek 13,7 százaléka sem nem tanult, sem nem dolgozott.

Kiemelkedően magas volt azok aránya, akik (akár többszörös) osztályismétlés miatt túlkorosnak számítottak osztályukban.

5. számú ábra: Az elkövetők iskolai végzettsége (%)

Releváns kérdés, hogy amíg a fiatalok iskolába jártak, milyen tanuló voltak. A tanulmányi eredmények romlása általában felső tagozatban, azaz 11 éves kor körül kezdődött. Az elkövetők 52,6 százaléka már 11 éves kora előtt gyengén tanult, e tendencia a későbbiekben csak romlott, hiszen idősebb korban már 63,9 százalék került ebbe a csoportba. Az úgynevezett *jó tanulók* kategóriába mindkét életkori csoportból kevesen kerültek: ez 11 év alatt 8,7, e fölött pedig mindössze 6,3 százalékot jelentett. A tanulmányi eredmény romlása mögött azonban gyakran állt valamely nehezen (vagy egyáltalán nem) feldolgozható

életesemény.²² A fiatalkorúak mintegy ötödénél derült fény olyan élethelyzetre, amely hatással lehetett a tanulmányi eredményeire. A romló iskolai teljesítmény mögött leggyakrabban a szülők válása, külön költözése állt, de előfordult az anya távozása a családból, illetve az anya (2 esetben) vagy az apa (1 esetben) halála is. A tanulmányaikat lerontók majdnem felénél (42,2 százalék) egyéb tényező okozta a terhelt iskolai kudarcait, például a szülő börtönbe vonulása, vagy a terhelt gyermekotthonba kerülése. A tragikus életesemény bekövetkezte legtöbbször a 11-13. életévhez kapcsolódott.

Az iskola félbehagyásának indoka nagyon sok esetben a rengeteg iskolai hiányzás volt. A mintában szereplő fiatalok mindössze 38 százalékának nem volt hiányzási problémája, a többieknél eltérő formában és minőségben ugyan, de gondot okozott az oktatási intézménytől való – többnyire – igazolatlan távolmaradás. A hiányzás következményeit külön kérdés formájában ellenőriztük. Emiatt a terheltek 24 százaléka ismételt évet, 3,7 százaléka került speciális osztályba, 10,3 százaléka lett magántanuló, 6,2 százaléka maradt ki időlegesen, 3,7 százalék pedig végleg a közoktatásból. Az iskolakerüléshez való szülői viszonyulás nem volt egyforma: a szülők ötöde egyáltalán nem foglalkozott ezzel, a szülőknek kevesebb mint harmada igyekezett ennek gátat szabni, többnyire sikertelenül.

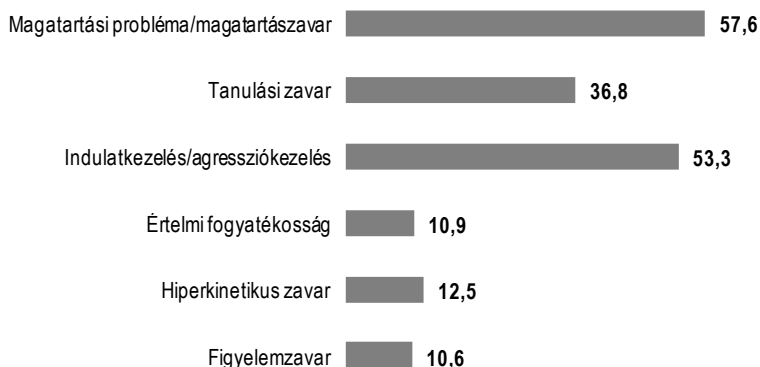
A negatív iskolai karrier jellegzetes momentuma az iskolaváltás: a terheltek 42,1 százalékának kellett szembenéznie élete során az iskolaváltással, magántanuló pedig 6,2 százalék lett magatartási vagy tanulási zavara miatt. Az iskolaváltás azonban leggyakrabban többszöri eseményként jelentkezett: voltak, akik négyszer (9 fő), ötször (7) voltak kénytelenek iskolát változtatni; a negatív rekord kilenc iskolaváltás volt (5 fő).

Az iskolai teljesítmény értékeléséhez tartozik, hogy mind a tanulmányi eredmény romlása, mind az iskolaváltás okaként gyakran jelent meg a terheltek viselkedési vagy magatartási problémája. Az iskola a társadalomban több funkciót hivatott betölteni: oktatási feladatain kívül nevelési feladatot is ellát, és gyakran hárul(na) rá a szocializációs deficitek korrigálása is. A szociológiai mérések alapján tudjuk, hogy ennek a korrekciós funkciónak a betöltése az elmúlt évtizedek során határozottan romlott, a társadalmi mobilitás lehetőségei egyre szűkülnek (ERÁT et al., 2022). Az iskola azonban, ha pótolni nem mindig tudja is a nevelés elégtelenségéből származó hiányokat, a problémák észlelésében feltétlenül kulcsfontosságú szerepet tölt be. A fiatalkorú terheltek körében ezek a problémák, zavarok feltétlenül meghaladják az átlagpopulációban tapasztalható kríziseket,

²² A 321 főből 222-nél nem detektáltunk olyan pontot, ahol ez bekövetkezett, 36 esetben pedig nem volt erről információink.

noha ott is számos esetben kénytelenek szembesülni a pedagógusok a figyelem-, magatartás- és tanulási zavarokkal küszködő diákokkal.

A mintába került fiataloknak mindössze *negyedéről(!)* (25,5 százalék) derült ki, hogy nem volt olyan mentális/viselkedési problémája, amely az iskolában megmutatkozott volna. Többségüknél a magatartás- és/vagy tanulási zavart szakvélemény állapította meg, általában az iskola kezdésekor (6-7 éves korban), vagy legkésőbb 10-11 éves koruk körül. A problémák általában halmozottan jelentek meg (6. számú ábra).

6. számú ábra: Az iskolában előforduló mentális/viselkedési problémák megoszlása az elkövetők arányában (N = 321; %)

Gyermekvédelmi előzmények

Az elkövetők többsége a bűncselekménye megvalósításakor már szerepelt a gyermekvédelmi rendszerben, valamilyen ellátás keretében. Az iratokból általában nyomon követhető volt a fokozatosság elve a gyermekvédelmi intézkedések alkalmazása során: az eljárás alapellátásba vagy védelembé vétellel kezdődik, e szakaszok akár évekig is eltarthatnak. Amennyiben a szülők nem működnek együtt, megszegik a konzultációk alkalmával kötött megállapodásokat, és a gyerek fejlődését továbbra is veszélyeztetik, a következő lépés már általában érinti a gyerek elhelyezését is, ez az esetek 37,1 százalékában fordult elő. Az általunk vizsgált ügyekben többször talákoztunk nagyszülői segítséggel, gyakori volt, hogy – a szülők alkalmatlansága, a gyerek elhanyagolása miatt – a nagyszülőket jelölték ki gyámnak, és ezzel az érintett valóban jobb körülmények közé is került. Azonban a fiatal személyiségében addigra már olyan károk keletkeztek, amelyekben a nagyszülők sem tudtak változtatni.

Több esetben előfordult, hogy a befogadó nagyszülő képtelen volt kontrollálni a fiatal, és ő maga kérte a gyermek nevelésbe vételét.

A gyermekvédelmi intézkedés leggyakoribb oka az igazolatlan iskolai hiányzások nagy száma (30,5 százalék) és a környezeti okok voltak (38,3), ami – a pedagógiai és pszichológiai vélemények szerint is – gyakorta együtt járt a fent elemzett magatartási problémákkal és kontrollálatlan, agresszív viselkedéssel. Az elkövetők ötödénél szabálysértés vagy bűncselekmény elkövetése is oka volt a gyermekvédelmi intézkedésnek. Noha döntő többségük (87,2 százalék) büntetőjogi értelemben büntetlen előéletű volt, számos esetben derült ki azonban, hogy más, egy vagy több büntetőeljárás van ellene folyamatban, valamint prekriminális cselekmények is jócskán megtalálhatók az előzményekben (33 százalék). Az elkövetők 11,8 százalékánál a vizsgált ügyet megelőzően is született vele szemben marasztaló döntés. Ha a büntetett és a büntetőjogi következményekkel nem járó, de tényállásszerű cselekményeket elkövetőket összeadjuk, akkor a kriminális előzmény az elkövetők 44,8 százalékát jellemzi.

Az elkövetők mentális állapotának jellemzői

Bár büntetőjogilag az elkövetők jelentős többségének *beszámítási és belátási képessége* (95,6 százalék) teljes volt, ezek a fiatalok valójában – klinikai megközelítés szerint – súlyos mentális problémákkal küzdöttek. A mintánkban nem találkoztunk olyan esettel, amikor a 12-13 éves fiatakorú büntetethezességét önmagában a (büntetőjogi) belátási képesség zárta volna ki; a beszámítási képesség korlátozottságát tipikusan a súlyosabb fokú értelmi fogyatékoság okozta. Egyetlen fiatalnak volt kizárt a beszámítási képessége, azonban kényszergyógykezelését nem javasolták az előzetes kényszergyógykezelés alapján, mert a szakvélemény szerint állapotán javítani nem lehet, megoldásként a zárt gyermekvédelmi intézményben való elhelyezése jöhetett szóba.

A szakértői és pedagógiai vélemények alapján megkíséreltük kiszűrni, hogy volt-e a *terheltség valamilyen pszichiátriai tünete*, ami nem feltétlenül betegséget, hanem sok esetben egy trauma következményét jelentette. Ugyanakkor azt is vizsgáltuk, hogy diagnosztizáltak-e nála, akár kisebb korában, valamilyen pszichés zavart, betegséget. E körben kifejezetten a szakember által megállapított diagnózisra voltunk kíváncsiak. Végül a betegség/zavar kezelésére vonatkozó információk megszerzésére törekedtünk. *Az elkövetőknek csupán a 43,3 százalékánál nem volt korábbi diagnózis valamilyen mentális problémáról.*

A tünettől rendelkező, de teljesen kezeletlenül maradt elkövetők viszonylag kevesen voltak (15,9 százalék). *A gyógyszeres kezelésben részesülők aránya viszont*

kiemelkedően magas volt (40 százalék). Kutatásunk egyik fő megállapítása, hogy a gyermekotthonokban élő elkövetők közül sokan pszichiátriai problémákkal küszködtek – főként indulatkezelési nehézségekkel –, amely alkalmazkodási és beilleszkedési zavart okozott, újra és újra fellépő konfliktusokkal, mind a társakkal, mind a nevelőkkel, tanárokkal szemben. Az agresszió mértéke olyan szintet ért el, amely már kifejezetten veszélyt jelentett másokra, illetve önmagára is, így gyakorlatilag a gyógyszeres kezelés maradt az egyetlen megoldás. A pszichiáter által előírt gyógyszereket azonban gyakran nem vagy nem az előírás szerinti mennyiségben szedték, valamint többször olvashattunk arról, hogy a gyógyszer hatástalan volt, vagy ellenkező hatást, illetve nem kívánt mellékhatást fejtett ki, ezért abba kellett hagyni a szedését. A folyamatos szökések miatti távollétek és a pszichoaktív anyagok használata is akadályai voltak a megfelelő gyógyszeres terápiának.

A szerhasználat jellemzői (alkohol, kábítószer, dohányzás)

A függőségek vizsgálata nem mellőzhető egy fiatalok bűnelkövetését elemző kutatásban.²³ Várakozásainkkal ellentétben sem az alkohol, sem a kábítószer fogyasztása vagy annak hatása nem játszott nagy szerepet az erőszakos fiatalok kriminalitásában: mindössze 14,6 százalékuk állt alkohol és 4,7 százalékuk kábítószer hatása alatt a bűncselekménye elkövetésekor. *Az elkövetők 56,1 százaléka lényegében nem fogyaszt alkoholt.* 31,2 százalékot alkalmi italozás jellemez, tehát csak összefüggések, szórakozás alkalmával iszik. 6 főről derült ki a heti többszöri, nagy mennyiségű alkoholfogyasztás. Az aktákból úgy tűnik, hogy a *kábítószer-használat* még kevésbé jellemző ebben a körben, ugyanakkor a gyermekotthonban nevelkedőknél számos esetben nincs információ a szerfogyasztási szokásokról a folyamatos szökések miatt. A kipróbálók aránya 30,8 százalék volt, alkalmi fogyasztásról 4, rendszeres fogyasztásról 3,7 százalék számolt be. A marihuána kipróbálása, illetve fogyasztása volt a legelterjedtebb ebben a körben is, illetve gyakran használtak biofüvet, zsályát és kristályt. A *dohányzásnál* viszont fordított volt a helyzet: csupán az elkövetők 32,7 százaléka nem dohányzik, a többiek közül a legtöbben rendszeres dohányosnak minősülnek (napi fél-egy doboz). A gyermekotthonokban, lakásotthonokban a dohányzás keretek közé szorításából, tiltásából származik a nevelőkkel való konfliktusok jelentős része. Mivel megtiltani nem tudják, szigorú szabályok között engedélyezik a dohányzást (hány szálát szívhat egy nap, mikor stb.).

²³ A kutatásban elemeztük a szerencsejáték-, videójáték- és pornófüggőséget is, azonban ezekről az addikciókról nagyon kevés információt szereztünk, ami azt jelenti, hogy egyik problémakör sem volt releváns.

Szabadidő-eltöltési szokások

Hirschi társadalmikontroll-elmélete (ADLER et al., 2000: 230–232) szerint a fiatalkori bűnelkövetés ellen hat és elősegíti a konformitást, ha a fiatalnál négy társadalmi kötelék – a kötődés, az elkötelezettség, a részvétel és a hit – erős. A „részvétel” elnevezésű köteléken Hirschi azt érti, hogy ha a fiatal társadalmilag elfogadott és hasznos tevékenységekkel tölti a szabadidejét, kevésbé sodródik bele a bűnelkövetésbe vagy más deviáns cselekményekbe. Elméletét alátámasztja, hogy a kutatási mintánkban szereplő fiataloknak csupán 10,3 százalékát jellemezte strukturált szabadidő, a többiekre hasznos időtöltés aligha volt jellemző.

A minta 13,4 százaléka vette rendszeresen igénybe az utcai sportolási lehetőségeket, ahol a barátokkal együtt sportoltak, játszottak (gördeszka, kosárlabda, foci), ebben a körben azonban gyakorta megjelent az alkohol- és kábítószerfogyasztás, illetve a garázda viselkedés is. A legtöbb terhelt az iskolaidőn kívül az utcán „lógott” a haverjaival, akikkel céltalanul csavarogtak, vagy a játszótérek közelében, parkokban gyűltek össze (48,6 százalék), amit nemcsak az értelmes elfoglaltság hiánya miatt emelünk ki, hanem mert főként ilyenkor történtek a sértett számonkérésével, megalázásával és bántalmazásával járó cselekmények, amiről sok esetben, a „közönség” biztatására, videófelvétel is készült. A gyermekotthonban élőket – amennyiben éppen nem voltak szökésben – sajnálatos módon ugyanez a céltalanság jellemezte: gyakori élethelyzet volt, hogy a gyermekotthonos fiatalok az otthonban ültek, unatkoztak és a telefonjukat nyomkodták. A szórakozóhelyek, kocsmák látogatása (10 százalék) tekintetében magasabb arányokra számítottunk, feltételezésünk szerint azonban a ritka „kocsmázás” háttérben magyarázó okok is megjelenhettek.

Kérdőívünk összeállításakor nem számoltunk azzal a válaszlehetőséggel, hogy a fiatalok terheltek a szabadidejét a szélesebb értelemben vett rokonságával tölti. Holott, különösen a roma nemzetiségű, nagycsaládokban élő elkövetőknek tipikusan nem volt önálló baráti társaságuk, szabadidejüket a lakókörnyezetben élő nagybácsikkal, nagynénikkel, unokatestvérekkel töltötték; esetleg a család mellett a barátnőjükkel „jártak össze” (15 százalék), aki előbb-utóbb maga is családtaggá vált.²⁴

A függőségek elemzésénél utaltunk rá, hogy a videójátékoktól való függés nem volt jellemző a vizsgált csoportban. A szabadidő elektronikus játékkal történő „elütése” is csak 18 százalék körül mozgott, ami viszonylag alacsony aránynak tekinthető, figyelembe véve a mai gyerekek videójátékokkal töltött időmeny-

²⁴ 18,7 százaléknál fordult elő az ennél a korosztálynál tipikus barátnál, ismerősnél történő időtöltés.

nyiségét.²⁵ Itt említénék meg a fiatalok bűnözésének csökkenésére adott egyik magyarázatot, amely szerint az online tér használata, az interneten töltött rengeteg idő megváltoztatta a fiatalok szórakozási és társas időtöltési szokásait, kevesebbet járnak el otthonról, így a bűnelkövetési alkalom is kevesebb. Elképzelhető, hogy az anyagi nehézségekkel küzdő családokban élő fiataloknál az online játékok, illetve az internethasználat korlátozott volta miatt a korábbiakhoz hasonlóan megmaradt az otthonon kívüli, társakkal történő időtöltés, amely magával hozza a devianciák előfordulását is. Mindezzel nem azt állítjuk, hogy az elektronikus játékok feltétlenül jó hatással lennének a fiatalokra, csupán arra a racionális megfontolásra utalunk, amely szerint így kevesebb idő jut (főként erőszakos) deviáns cselekmények elkövetésére – legalábbis az offline térben.

A gyermekotthonokban történt tipikus bűncselekmények: közfeladatot ellátó személy elleni és szexuális erőszak

Már a bűncselekmények elkövetési helyszínének elemzésekor feltűnt, hogy a vizsgált csoportban a gyermek- és lakásotthonokban élők aránya majdnem kétszerese volt az ENYÜBS-statisztikákban tapasztaltakhoz képest, ennek hátterében az állhatott, hogy egyes bűncselekménytípusok – a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak és a szexuális erőszak – felülreprezentáltak ezeken a helyeken. Volt olyan megye, ahonnan számos közfeladatot ellátó személy elleni erőszak miatt indult eljárás aktáját kaptuk meg, és ezek mindegyikének a helyi gyermek- vagy lakásotthon adott helyt.²⁶

Alább a két kiemelt bűncselekményt részletesebben is elemezzük, hiszen ezek egyedi – ám egymásra sok tekintetben hasonlító – sajátosságokkal bírnak.

A *szexuális erőszak* büntettének az aktákban tipikusan kétféle elkövetője és megvalósulási formája volt. Az egyik elkövető a falun élő, sokgyerekes család-

²⁵ A 6–18 éves magyar gyerekek 76 százaléka játszik videójátékkal, a 10–16 éves fiúknál ennél is többen. Átlagosan heti 8 órát játszanak, de a megkérdezettek 40 százaléka naponta leül a képernyő elé. A válaszadók 7 százaléka heti 20 óránál is többet tölt a játékokkal. A Generali a Biztonságért Alapítvány által 2021-ben készített felmérés eredményeit lásd:

<https://alapitvany.general.hu/magazin/cikk/kutatas-a-magyar-gyerekek-haromnegyede-videojatekozok-329>.

²⁶ Például Hajdú-Bihar megyében a Reménysugár Gyermekotthonból gyakran hívták ki a rendőrséget a neveltek valamelyikének dühkitörése miatt. Az itt élő gyerekek speciális oktatásban részesültek magatartászavaruk, emocionális zavaruk, értelmi fogyatékoságuk miatt. Bár gyógyszeres terápiát kaptak, az indulataikon kevéssé tudtak uralkodni, apróságokon is összetűzésbe kerültek a nevelőkkel, amely többször tettelegességre is átfordult.

dokban a nagyobb testvér/unokatestvér, aki szexuálisan közeledett a kisebbekhez a szülők távollétében vagy családi összejöveteleken. Itt az időben elhúzódó, ismétlődő elkövetés volt jellemző, az áldozatok pedig félelmükben nem mertek szólni a felnőtteknek. Többször megjelent a nevelőszülőknél nevelkedő gyerekek – nem egyszer testvérek – egymás közötti rendszeres szexuális tevékenysége.

A másik jellegzetes „helyszín” és elkövetői csoport gyermekotthon (lakásotthon) volt, és az erőszakos magatartást az ott nevelkedő gyerekek követték el egymás sérelmére. A szexuális erőszak mint deliktum korántsem „nem válogató”, hiszen előfordult azonos nemű vagy az elkövetőtől különböző nemű sértett sérelmére is; volt olyan eset is, amikor a lány elkövető lánytársa sérelmére valószínűleg meg a bűncselekményt. Bár a nemi megosztás igen változatos képet mutatott, az közös volt az ügyekben, hogy minden esetben a fiatalabb, fizikailag gyengébb, önmagát megvédeni kevésbé képes gyerekek váltak áldozattá, és a bántalmazás rendszeresen ismétlődött, mielőtt kiderült volna a nevelők előtt. Vagyis a szexuális erőszak – megerősítve a témában készült vizsgálatok eredményeit (lásd például VIRÁG, 2013) – elsődlegesen hatalmi „játssza”, erőfitogtatás, csak másodlagosan hordoz szexuális aspektusokat, ezt alátámasztotta az is, hogy a nemi erkölcs elleni bűncselekményt többnyire több más bántalmazási forma is kísérte, tipikusan pofozás, ütlegelés, hajhúzás (könnyű testi sértés), amelyek nem hagytak különösebb nyomot az áldozat testén. Érdeemes megemlíteni azt is, hogy mindkét elkövetői típusnál a szexuális aktus jellemzően nem hagyományos, vaginális közösülést jelentett, hanem orális vagy anális érintkezést.

A kiemelten kezelt cselekmények közös jellemzője volt, hogy mindkét bűncselekmény vonatkozásában felmerült az egyéni vs. társas elkövetés problémája, ami részben szintén az elkövetés helyszínéből és a „közösség” (közönség?!) jellegéből fakadt. A *közfeladatot ellátó személy elleni erőszak* tipikusan egyszemélyes elkövetés révén valósult meg, a többieket még bűnsegédként sem ítélték el, pedig például tipikusan a tanárbántalmazásoknál az egész osztály jelen volt, sokszor videófelvételt is készített valaki. Hasonló volt a helyzet a szexuális bűncselekményeknél is. Látszólag ugyan a szexuális bűncselekmények voltak azok, amelyeket a terheltek 95 százalékban egyedül követtek el,²⁷ a konkrét ügyek áttekintéséből azonban kiderült, hogy bár az erőszakot egyszerre egyvalaki valószínűleg meg, több esetben előfordult, hogy ugyanazt a sértettet egymás után, vagy egymást követő napokon – de rövid időn belül – többen is megerősítették. Elmondható tehát, hogy a büntetőjogi értelemben vett egyéni elkö-

²⁷ Bár a többiek által azonos alkalommal elkövetett szexuális erőszak elkövetői önálló tettesként felelnek, vagyis a statisztikában ők egyedüli elkövetőként szerepelnek, a mintánkban szereplő ügyekben ténylegesen is az egyszemélyes elkövetés jellemezte ezeket az eseteket.

vetés önmagában keveset mond el a cselekmények valódi kontextusáról, egy „közösség” kényszerítő erejéről, amelyek meghatározó szerepet játszanak igazán súlyos, erőszakos bűntettek elkövetésénél is.

A szexuális bűncselekmények kontextusában azonban nem hagyhatunk szó nélkül egy rendre visszatérő büntetőjogi dilemmát sem. A bíróság a törvény értelmében a fiatalkorú elkövetőkkel szemben is következetesen alkalmazta a bármely olyan foglalkozás gyakorlásától vagy egyéb tevékenységtől végleges hatályú eltiltás szabályát, amelynek keretében 18. életévét be nem töltött személy nevelését, felügyeletét, gondozását, gyógykezelését végzi, illetve ilyen személlyel egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyban áll, ha a nemi erkölcs elleni, a nemi élet szabadsága elleni bűncselekményt, illetve a gyermekpornográfia bűncselekményt 18. életévét be nem töltött személy sérelmére követték el.²⁸ *Kérdésként merülhet fel, hogy a jogalkotó szándéka kiterjedt-e a fiatalkorú elkövetőkkel szemben való alkalmazásra is. A mintánkban szereplő szexuális bűnügyek közül számos olyan akadt, amelyekben a sértett életkora kicsivel a beleegyezési korhatár alatt volt és a cselekmény ezért minősült szexuális erőszaknak, holott ténylegesen nem történt erőszak, az elkövető pedig csupán 2-3 évvel volt idősebb a sértettnél. Gyermekpornográfia esetében tipikusnak tekinthető, hogy a sértett meztelen képet küld magáról az elkövetőnek, aki azt telefonján tárolja, ezzel megvalósítva a bűncselekményt. Feltételezzük, hogy a jogalkotó a végleges hatályú foglalkozástól eltiltást nem az ilyen elkövetőkkel szemben alkotta meg. Megfontolandónak tartjuk e jogszabály megváltoztatását a fiatalkorú bűnelkövetők tekintetében.*

A nemi deliktumot elkövetők azonban nemcsak bűncselekményük súlyosságával emelkedtek ki a többiek közül, hanem tanulmányi előmenetelük, iskolai magatartásuk tekintetében is. A szexuális „bűnözők” gyakrabban tartoztak a jó tanulók kategóriájába,²⁹ és az erőszak miatt elítéltek 39,5 százaléknak és a szeméremsértők felének (50 százalék) nem volt hiányzási problémája.³⁰ A szexuális bűncselekményt elkövetők ugyanis kifejezetten együttműködők, szorgalmasak, jó magaviseletűek voltak a javítóintézetben is (itt letartóztatásukat töltötték), és értelmi képességeik is kiemelkedtek a többi fogvatartott közül. Általában jól beilleszkedtek a javítóintézet rendjébe, akár példaképpé is válhattak a többiek számára.

²⁸ Btk. 52. § (3) bek.

²⁹ A szexuális erőszaknál 11 év alatt 2, 11 év fölött 3; a szeméremsértésnél 11 év alatt 3, 11 év fölött 3; a gyermekpornográfiánál 11 év alatt 3, 11 év fölött 3 fő. Amikor viszont a terhelt intelligenciaszintjét és az elkövetett bűncselekmény közti esetleges kapcsolatot elemeztük, nem mutatkozott összefüggés a magasabb IQ és a szexuális bűnelkövetés között.

³⁰ Bár nem erőszakos, de szexuális bűncselekmény a gyermekpornográfia is, ahol ugyanez az adat 74,1 százalék volt.

Fent már esett szó az elszenvedett abúzus és a terhelt által elkövetett bűncselekmény kapcsolatáról. Az elkövető által megélt tartós bántalmazás következményeit a szexuális erőszak (és az emberölés) tekintetében részletesebben is vizsgáltuk és megállapítottuk, hogy a szexuális bűnelkövetésre egyértelműen hatást gyakorol a gyerekkori trauma. Ugyanezt tapasztaltuk a másik kiemelten kezelt deliktumnál, a közfeladatot ellátó személy elleni erőszaknál is: a 27 terheltből 13-an súlyos fizikai és/vagy szexuális bántalmazást szenvedtek el az aktuális családjukban.

A gyermek- és lakásotthonokban történt súlyos, erőszakos bűncselekményeknek tragikus előzménytörténete van, hiszen a büntetőügyekből is kitűnt, a gyermek- és lakásotthonokban élő fiatalok már eleve számos krízist megélve, traumatizálva kerültek intézeti nevelésbe. Az ott élőknek mindössze 5,4 százalékról tudtuk egyértelműen megállapítani, hogy nem váltak a vér szerinti családjukban áldozattá: átlagosan 28,5 százaléuk szenvedett el fizikai, 18 százaléuk szexuális és 21 százaléuk lelki bántalmazást a vér szerinti családja részéről. A későbbi terhelt a vér szerinti szülővel való együttélés után a nevelői közegek számtalan formájához volt kénytelen alkalmazkodni, úgy azonban, hogy a nevelői családok korántsem jelenthettek számukra egyet a biztonsággal. A bűnelkövetés idején gyermek- és lakásotthonokban tartózkodóknak mindössze 7,9 százalékát nem bántották a nevelői családban, miközben a gyermekotthonosok 29,4 százalékát és a lakásotthonos gyerekek 41,5 százalékát rendszeresen ütötték-verték! Lelki bántalmazást ötödük szenvedett el. A gyermek- és lakásotthonban élők 35-40 százalékát az otthonban további fizikai bántalmazások érték, a gyermekotthonban nevelkedők fele pedig lelki abúzustól is traumatizálódott.

A számok önmagukért beszélnek. Ezek a fiatalok egyik traumát a másik után hordozzák, így valójában nem csodálkozhatunk azon, hogy az általuk ismert szinte egyetlen megoldási mód, egyetlen kommunikációs forma az erőszak.

Az erőszakos fiatalkorú elkövetők sértettjei

Noha vizsgálatunkban elsődlegesen az elkövetőkre koncentráltunk, nem hagyhattuk figyelmen kívül a bűncselekmény elszenvedőjének személyét, a *sértettet* sem. A mintában szereplő sértettek többsége még nem érte el a felnőttkort (57,1 százalék), amikor sérelmére megvalósult a bűncselekmény. A 14 év alattiak és az elkövetők kortársai közel azonos arányban fordultak elő. Az idős korosztályból viszonylag kevesen váltak áldozattá (7 százalék). A nemi megoszlás, meglepő módon, teljesen kiegyenlítettten alakult (50-50 százalék), ez jelentős

eltérés az összűnőzési adatokhoz képest, ahol az áldozatok körében is a férfiak dominanciája jellemző (60 százalék).

A sértettek 83 százaléka ismerte az elkövetőt. A cselekményt megelőzően a sértettek 41 százalékának nem volt konfliktusa az elkövetővel, azonban a többiek kisebb-nagyobb mértékben már összetűzésbe keveredtek a bántalmazóval, e konfliktusokat többnyire az elkövetők provokálták. Ez is az erőfitogtatás és kötekedés mint fő motívum elsődlegességét bizonyította (sértettek 50 százalékánál ez figyeltük meg). Idetartozott a gyengébbek „csicskáztatása”, megalázása, verbálisan és fizikálisan egyaránt. A sértettek kiszolgáltatott helyzetűkből fakadó félelműkben nem mertek szólni a felnőtteknek, így a bántalmazás időben elhűzódott. A felnőttek sérelmére elkövetés leggyakrabban a felűgyeletet ellátó személy ellen valósult meg, tipikusan a gyermekűdelmi bentlakásos intézményekben vagy az iskolákban.

Összességében elmondható, hogy a fiatalokú elkövetőknek többnyire kortárs vagy fiatalabb sértettjeik vannak, bár a vagyon elleni erőszakos bűncselekmények jelentős része idős, a mozgásukban láthatóan korlátozott személyek sérelmére valósul meg. Az erőfitogtatás motívuma áthatja szinte valamennyi bűncselekmény elűvetését, akkor is, ha büntetőjogilag más a cél – legyen az érték megszerzése, szexuális kielégűlés vagy a tanár bántalmazása. Ugyanakkor nem szabad elfelejtenűnk, hogy a fiatalokú bűnelűvetők többsége maga is áldozat, a szó szoros értelműben, vagy az addigi életkörülményei, megpróbáltatásai miatt.

Összegzés

A fiatalokúak bűnelűvetése – annak erkölcsi, pszichológiai, társadalmi jelentősége miatt – örökzöld témája a kriminológiának. Kutatásunkban arra kerestűnk választ, hogy az elműlt évtizedben a fiatalokú bűnelűvetésben bekövetkezett mennyiségi átalakulás – nevezetesen a statisztikában nyomon követhető folyamatos csökkenés – önmagában adhat-e okot az optimizmusra, vagy esetleg felfedezhetők-e olyan háttértényezők, amelyek beárnyékolhatják a reménykeltő adatokat.

A tizenévesek bűnűzésének háttérében – a korábbi idűszakhoz hasonlóan – elsősorban a családok strukturális és funkcionális rendellenességei, a valódi családi háttér hiánya áll. A nevelői közeg állandó változása, a gyakran elszennvedett bántalmazások, a családi tragédiák következményeként (is) kialakuló magatartási és tanulási zavarok, amelyek folyamatos iskolai kudarchoz vezetnek: egyűttesen, kiváló táptalajt biztosítanak a fiatalok bizalmatlanságának és

tehetetlenségének, aminek természetes, egyszersmind tragikus kifejeződése a tizenéves által tanúsított erőszak.

A 2020-as években azonban a bűnelkövetésben megjelentek új tendenciák is. A kétezres évek fiatalkori bűnözéséhez képest szembetűnő a lányok motivációjának megváltozása, amely főként – a fiúkéhoz hasonlóan – az erőfitogtatás, a gyengébb feletti hatalomgyakorlás lett, míg korábban náluk az érzelmi alapon, krízishelyzetben megnyilvánuló erőszak dominált. A másik nívum, hogy kisebb arányú lett a büntetőjogi értelemben vett társas bűnelkövetés, ami azonban sok tekintetben csak látszólagos. Az ügyek körülményeit megismerve látható, hogy a bántalmazás során a kortársak jelen vannak, szemlélői az eseményeknek, vagyis az erőszak alkalmazása továbbra is a „közönségnek” szóló erődemonstráció. Ennek a negatív tartalmú szereplésnek eszköze a mobiltelefonok kamerája, amelyet egyrészt a bántalmazások képi rögzítésére, másrészt önmagukról vagy egymásról pornográf felvételek készítésére és továbbítására használnak. Leszögezhető tehát, hogy a fiatalkorúak erőszakos bűnelkövetését továbbra is a gátlástalanság, az erőfitogtatás, az öncélú, a gyengébb fél megalázása, gyöttrése jellemzi, „fűszerezve” a mobiltelefon és az internet nyújtotta technikai lehetőségek kihasználásával.

A kutatás járulékos célként fogalmazta meg a Covid-19-járvány miatt bevezetett korlátozások fiatalkori bűnelkövetésre gyakorolt hatásainak vizsgálatát. Feltevésünk szerint a korlátozások – a személyes szociális kapcsolatok hiánya, a bezártság, a kevés mozgási és szórakozási lehetőség – befolyásolták a kamaszok kriminalitását is. Hipotézisünk azonban csak részben nyert igazolást: a vizsgált ügyekben kevés esetben mutatható ki egyértelmű összefüggés. A pandémia ugyanis inkább csak felerősítette azokat a nehézségeket és problémákat, amelyeket ezeknek a „sorstalan” fiataloknak egyébként is el kell szenvedniük. Az előzményi iratokból az derült ki, hogy az elkövetők tipikusan már a járvány előtti években is agresszívan, erőszakosan viselkedtek szociális kapcsolataikban; a szabályokkal való permanens szembefordulás a járványügyi szabályok (például maszkviselés) tekintetében sem volt másként. Mindez a gyermek- és lakásotthonokban jelentett különös nehézséget, növelve ezzel az egyébként is roppant terhekkel küzdő nevelők felelősségét (például kijárási tilalom, online tanulás megkövetelése), és fokozva a gyerekek és a nevelők közötti viszony feszültebbé válását. A szabályok megkövetelése ellenére nem lett kevesebb a szökés és kimaradozás, az online oktatásból pedig sokan kimaradtak, ezzel még nagyobb hátrányba kerülve. Hangsúlyozzuk azonban, hogy a pandémia időszakában indult büntetőügyek jelentős része még folyamatban van, ezért ezek kiterjedt vizsgálatára még várnunk kell.

Kutatásunk újdonsága feltétlenül a gyermek- és lakásotthonokban megta-
pasztalt állapotok bemutatásában rejlik, kivált annak fényében, hogy az általunk
megismert büntetőügyek – vélhetően – csak a jéghegycsúcsát jelentik. Az ezzel
kapcsolatos eredmények, megállapítások további, célzottan az állami gondosko-
dásban nevelkedőkre irányuló kutatás szükségességét vetik fel.

Felhasznált irodalom

- ADLER, F. – MUELLER, G. O. – LAUFER, W. S. (2000): *Kriminológia*. Budapest: Osiris.
- COHEN, A. C. (1974): Fiatalok bűnözők. A bűnöző szubkultúra. Ford.: Andorka R. In:
BUDA B. – ANDORKA R. – CSEH-SZOMBATHY L.: *A deviáns viselkedés szociológiája*. Buda-
pest: Gondolat.
- ERÁT D. – HUSZÁR Á. – FÜZÉR K. (2022): Társadalmi mobilitás és partnerszelekció. In: KOLOSI
T. – SZELÉNYI I. – TÓTH I. GY. (szerk.): *Társadalmi Riport 2022*. Budapest: TÁRKI, 193–205.
https://tarki.hu/sites/default/files/2022-12/193_206TRIP2022_EratHuszarFuzer.pdf.
- GYURKÓ SZ. (szerk.) (2022): *Gyermekjogi Jelentés, 2021*. Budapest: Hintalovon Alapítvány.
[https://hintalovon.hu/wp-
content/uploads/2022/09/Hintalovon_jelentes_2021_hu_final2MB.pdf](https://hintalovon.hu/wp-content/uploads/2022/09/Hintalovon_jelentes_2021_hu_final2MB.pdf).
- HARCSA I. – MONOSTORI J. (2020): A mozaikcsaládok. *Socio.hu*, 10. évf., 2. szám, 2–26.
<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2020.2.1>.
- RYAN, J. P. – TESTA, M. F. – ZHAI, F. (2008): African American males in foster care and risk of
delinquency: The value of social bonds and permanence. *Child Welfare*, 87(1), 115–140.
- SÁRIK E. (2015): Kegyetlenségre ítélve. Az emberölések kriminológiai háttere és jogi
következményei. In: TAMÁSI E. (szerk.): *Különös kegyetlenséggel... Fiatalok és fiatal
felnőtt emberölést elkövetők kriminológiai vizsgálata*. Budapest: Országos Kriminológiai
Intézet, 45–84.
https://okri.hu/images/stories/konyvajanlo/2015/kulonos_kegyetlenséggel_2015_web.pdf.
- VIRÁG GY. (2013): Miért erőszakolják meg a férfiak a nőket? Gondolatok és elméletek a
szexuális erőszakról. *Kriminológiai Tanulmányok*, 50. szám, 225–244.
https://www.okri.hu/images/stories/KT/kt50_2013_sec.pdf